

На підставі проведеного аналізу змісту нормативно-правових актів з питань екологічного права розглянуто основні аспекти міжнародного екологічного права під час здійснення військової діяльності

Ключові слова: конвенція, міжнародна угода, зброя масового ураження

На основаних проведеного аналізу содержания нормативно-правовых актов по вопросам экологического права рассмотрены основные аспекты международного экологического права в военной деятельности.

Ключевые слова: конвенция, международное соглашение, оружие массового поражения

On the basis of the conducted analysis of maintenance of normatively-legal acts on questions of ecolaw the basic aspects of international ecological law are considered in military activity

Keywords: convention, international agreement, weapon of mass defeat

ОСНОВНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. В. Марущенко

Кандидат біологічних наук, начальник кафедри
Кафедра бойового застосування підрозділів військ РХБ
захисту*

Контактний тел. (057) 372-61-67 (3-39), 050-920-85-56

О. В. Сакун

Кандидат біологічних наук, начальник лабораторії
Лабораторія науково-дослідних проблем розвитку
озброєння та військової техніки військ РХБ захисту*

Контактний тел. (057) 372-61-67 (2-10)

С. Р. Артем'єв

Кандидат технічних наук, старший викладач
Кафедра бойових токсичних речовин та засобів захисту*

Контактний тел. (057) 372-61-67 (3-58); 0679287559

*Факультет військової підготовки

Національний технічний університет «Харківський
політехнічний інститут»

Полтавський шлях, 192, м. Харків, Україна, 61098

1. Вступ

Серед основних функцій держави окреме місце посідає екологічна функція. Її призначення полягає у створенні комплексу необхідних гарантій для реалізації захисту прав людини на безпечне навколишнє природне середовище. Зазначена функція повинна гарантувати екологічну безпеку та підтримання екологічної рівноваги на всій території держави під час здійснення будь-якого виду діяльності, в тому числі і військової.

З метою створення достатнього рівня екологічної безпеки для населення та безпечного стану навколишнього природного середовища потрібна дія правового механізму [1, с. 261], який, в свою чергу, напряму пов'язаний з функціонуванням права.

В Україні екологічне право базується на Конституції, законах та підзаконних актах держави з питань охорони навколишнього природного середовища, постановах Кабінету Міністрів, указах Президента, урядових нормативних актах. Але при цьому слід зазначити, що аспект військової діяльності досить часто територіально виходить за межі держави, що входить вже до компетенції міжнародного екологічного права.

Тому, основні положення міжнародного екологічного права і деякі історичні аспекти його виникнення для здійснення військової діяльності достатньо важливі та актуальні.

Метою даної статті є розгляд та аналіз основних документів міжнародного права з точки зору урахування в них екологічної складової під час здійснення різних видів військової діяльності.

2. Викладення основного матеріалу

В кожній державі, у тому числі і в Україні, діє пакет нормативних документів з екологічного права. Крім того, Україна підписала та ратифікувала інші міжнародні документи, спрямовані на збереження навколишнього природного середовища, зокрема, це Конвенція про охорону біологічного різноманіття, яку було підписано у Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 року та ратифіковано Законом України від 29 листопада 1994 року [2, с. 41].

Конвенція визначає загальні заходи зі збереження біологічного різноманіття в усіх регіонах з урахуванням військової складової, такі, як:

- визначення компонентів біологічного різноманіття, важливих для збереження і сталого використання в умовах ведення бойових дій;

- здійснення моніторингу компонентів біологічного різноманіття із наданням особливої уваги тим, які потребують життя негайних заходів зі збереження та відкривають найбільші можливості щодо їх сталого використання;

- встановлення системи охоронних територій або територій, на яких необхідно вживати спеціальних заходів з метою збереження біологічного різноманіття;

- вжиття заходів із реабілітації та відновлення деградованих після здійснення військової діяльності екосистем і сприяння відновленню видів, які перебувають під загрозою зникнення;

- надання місцевому населенню підтримки у розробці і впровадженні заходів із відновлення стану навколишнього природного середовища у районах, де здійснювалося ведення бойових дій.

Під час здійснення підготовки до ведення бойових дій військовослужбовці повинні дотримуватись міжнародних правил, які забороняють шкідливий вплив на навколишнє природне середовище і населення, а також застосування зброї масового ураження.

У 1899 та 1907 роках було підписано дві Гаазькі Конвенції про закони і правила ведення війни [2, с. 42]. У конвенціях, зокрема, наголошено, що державу-окупанта потрібно розглядати тільки як адміністратора споруд, іншої нерухомості, лісів, сільськогосподарського майна, яке належить противнику і розташоване на окупованій території.

У той же час, держава-окупант зобов'язана зберігати цілими цінності, майно та навколишнє природне середовище відповідно до встановлених правил.

На Генеральній Асамблеї ООН 10 грудня 1976 року було прийнято Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє природне середовище.

Під час розробки цього документа Генеральна Асамблея взяла до уваги Декларацію конференції ООН з навколишнього природного середовища, прийняту у Стокгольмі 16 червня 1972 року, у якій визнала глибоке зацікавлення усіх держав в проведенні переговорів із роззброєння та необхідності запобігання потенційній небезпеці військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє природне середовище.

Основними її положеннями, з точки зору урахування аспекту військової діяльності, є такі:

- кожна держава зобов'язується не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє природне середовище, що передбачає широкі, довгострокові та серйозні наслідки, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі;

- кожна держава зобов'язується не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку іншу державу, групу держав або міжнародну організацію до здійснення такої діяльності;

- держави-учасниці зобов'язуються сприяти повному обміну науково-технічною інформацією щодо використання засобів впливу на навколишнє природне середовище з мирною метою і мають право брати участь у такому обміні.

У 1963 році за ініціативою Великобританії, СРСР та США було підписано міжнародну Угоду про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою.

Основними військовими екологічними вимогами даної угоди є такі:

- кожен із учасників зобов'язується забороняти, попереджати і не здійснювати ядерні вибухи на своїй території в атмосфері та за її межами, включаючи космічний простір;

- заборонено проводити ядерні вибухи під водою, включаючи територіальні води і відкрите море;

- не здійснювати вибухи в іншому середовищі, якщо вибух викличе випадіння радіоактивних опадів за межами території держави.

У 1968 році було підписано Угоду про нерозповсюдження ядерної зброї. На теперішній час до неї долучилися вже більше 140 держав.

Кожен із учасників угоди, який не має ядерної зброї, зобов'язується:

- не приймати ні від кого ядерної зброї або інших ядерних пристроїв, а також засобів контролю над такою зброєю ні прямо, ні побічно;

- не виготовляти і не закуповувати ядерну зброю, а також не приймати допомоги від інших країн у виготовленні ядерної зброї та інших ядерних пристроїв.

У 1971 році було досягнуто міжнародну Угоду про заборону розміщення на дні морів і океанів ядерної зброї та інших видів зброї масового ураження. Кожен із учасників угоди зобов'язався не розміщувати на дні морів і океанів та за зовнішньою територіальною межею зони морського дна (22 км) ядерну зброю або інші види зброї масового ураження, а також споруди, пускові установки, які спеціально призначені для зберігання, випробування або застосування ядерної зброї.

За останні двадцять років міжнародна спільнота прийняла низку документів, що регламентують правила ведення війн і застосування специфічного озброєння. Деякі з цих документів на пряму стосуються екологічних проблем військової діяльності.

Так, на Генеральній Асамблеї ООН у 1993 році було прийнято Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення. У 1998 році конвенція набрала чинності після підписання її більшістю держав, у тому числі і Україною.

Основними положеннями конвенції з точки зору екологічної складової військової діяльності є такі:

- кожна держава-учасниця зобов'язується ніколи, ні за яких обставин не розробляти, не здобувати, не накопичувати не зберігати та не застосовувати хімічну зброю;

- не проводити будь-якої підготовки до застосування хімічної зброї;

- кожна держава-учасниця зобов'язується знищити хімічну зброю, що перебуває у її власності або розміщену в будь-якому місці під її контролем відповідно до положень конвенції;

- кожна держава-учасниця зобов'язується не використовувати хімічну зброю, як засіб ведення війни.

Окремо слід зазначити про актуальність питання щодо підписання договорів про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі і під час здійснення військової діяльності.

Тут достатньо важливим документом є міждержавний договір країн СНД в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища, який було підписано десятьма країнами у лютому 1992 року [3, с. 559].

Іншим важливим міжнародним документом є Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів біологічної і токсичної зброї та про їх знищення, яку було прийнято на Генеральній Асамблеї ООН 16 грудня 1971 року. Вона розвиває і поширює Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отрутних або інших подібних газів і біологічних засобів.

Основними військовими положеннями Конвенції є такі:

- кожна держава зобов'язується ніколи, ні за яких обставин не розробляти, не накопичувати і не зберігати мікробіологічних або інших біологічних агентів або токсинів у кількостях, що переважають їх використання із профілактичною метою;

- кожна держава зобов'язується знищити або перерозподілити з мирною метою усі агенти, токсини, зброю, устаткування і засоби доставки, якими вона володіє, або які перебувають під її юрисдикцією;

- кожна держава зобов'язується не передавати будь-кому ні прямо, ні опосередковано даний вид зброї, не допомагати, не заохочувати і не спонукати будь-яку державу до виробництва або придбання будь-яких агентів токсичної зброї, устаткування або засобів їх доставки;

- кожна держава зобов'язується вжити необхідних заходів із заборони і запобігання розробці, виробництву, накопиченню, придбанню або збереженню агентів токсичної зброї, устаткування і засобів їх доставки у межах території, яка перебуває під її контролем;

- кожна держава підтверджує необхідність заборони токсичної зброї і зобов'язується продовжувати переговори з метою досягнення у найближчому майбутньому угоди про ефективні заходи із заборони її розроблення, виробництва, накопичення запасів, а також їх повного знищення;

- держави зобов'язуються сприяти повному обміну устаткуванням, матеріалами, науково-технічною інформацією щодо використання біологічних засобів і токсинів з мирною метою і мають право брати участь у такому обміні.

У пакеті специфічних конвенцій і протоколів значну увагу приділено деяким видам звичайної зброї, зокрема, запалювальній.

Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї є складовою частиною Конвенції про заборону або обмеження застосування тих видів звичайної зброї, які можуть завдавати надмірних ушкоджень, прийнятої на Конференції ООН у Женеві 10 жовтня 1980 року. Цей документ також називають Конвенцією про негуманну зброю.

У протоколі було надано офіційне визначення запалювальної зброї – це вогнемети, фугаси, снаряди, ракети, гранати, міни, бомби та інші ємності із запалювальними речовинами [4, с 154].

Основними положеннями цього протоколу з точки зору військового екологічного права є такі:

- заборона за будь-яких обставин потрапляння цивільного населення, окремих цивільних осіб або

цивільних об'єктів під напади із застосуванням запалювальної зброї;

- заборона потрапляння будь-якого військового об'єкту, розташованого у районах мешкання цивільного населення під напади із застосуванням запалювальної зброї, за винятком зброї, доставленої повітрям;

- вжиття усіх можливих запобіжних заходів з метою зведення до мінімуму кількості випадкових жертв серед цивільного населення, поранених цивільних осіб і ушкоджених цивільних об'єктів;

- заборона перетворювати ліси або іншу рослинність в об'єкт нападу із застосуванням запалювальної зброї, за винятком використання природних укриттів, сховищ або об'єктів маскуванню комбатантів чи військових об'єктів, або коли вони самі є військовими об'єктами.

3. Висновки

Сучасні масштаби та темпи розвитку виробничих відносин, реформування та розвитку різних галузей промисловості впливають на діяльність ЗС як в прямому, так і в зворотному напрямках. Питання урахування вимог екологічної безпеки як на цивільних підприємствах, так і у військових частинах в сучасних умовах мають суттєву економічну та соціальну складові. Мова, по суті йде, про національне багатство держави та подальший безпечний розвиток людства.

Однак вирішення зазначеної проблеми достатньо ускладнене великим спектром точок зору по відношенню до фактів антропогенного впливу діяльності людини на навколишнє природне середовище [5, с. 94] в тому числі і під час здійснення усіх видів військової діяльності, відсутністю чіткого підходу до оцінки загрози екологічної безпеки цивілізації.

Тому, безумовно, відпрацювання єдиного підходу, єдиної стратегії повинно базуватися на фундаменті багатьох дисциплін, різних напрямків науки за загального об'єднання зусиль хіміків, біологів, фізиків, екологів, економістів, психологів із обов'язковим залученням відповідних військових фахівців.

Вказаний аспект в сучасних умовах носить чітко виражений міжнародний характер завдяки тому, що вказана проблема є і техногенною, і, в цілому, глобальною, що обумовлює необхідність спільного вирішення зазначених проблемних завдань виходячи з існуючої міжнародної екологічної нормативної правової бази.

Література

1. Бойчук Ю.Д. Екологія і охорона навколишнього середовища / Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 284 с.
2. Забезпечення екологічної безпеки військ (сил) у повсякденній діяльності / [Артем'єв С.Р., Блекот О.М., Гаврилко Є.В. та ін.]. – К.: НУОУ, 2009. – 160 с.
3. Коробкин В.И. Экология / В.И. Коробкин, Л.В. Передельский. – Ростов н / Д.: Феникс, 2005. – 576 с.
4. Петров В.В. Экологическое право / Петров В.В. – М.: Госкомиздат, 1998. – 252 с.
5. Зубилин И.Г. Научные основы охраны природы и рациональное природопользование / Зубилин И.Г., Холин Ю.В., Юшко В.К. – Харьков : Фолио, 1999. – 170 с.